

Dosya:
ANKARA

ANKARA ŞEHREMİNİ VE VALİSİ ALİ HAYDAR BEY VE FAALİYETLERİ

Mehmet SARIOĞLU

Ali Haydar (Yuluğ) Bey 1879'da İzmir'de doğdu. Babası İzmir gümrük memurlarından Mustafa Nailî Efendi'di. İzmir idadisinde orta ve lise öğrenimini tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebine girdi ve 1902 yılında mezun oldu. Almanca, Fransızca ve Arapça bilmekteydi. Mezuniyetinden sonra Aydın Vilayeti maiyet memurluğuna tayin olundu. Marmaris ve Seferihisar Kaymakam Vekilliklerinde bulundu, daha sonraki yıllarda Milas ve Nazilli Kaymakamı olarak görev yaptı. 1912 seçimlerinde Mentеше mebusu olarak Meclise girdiyse de birkaç ay sonra Meclisin kapanmasıyla mesleğine geri döndü. Yeniden kaymakamlık, mülkiye müfettişliği ve mutasarrıflık yaptı. 1919'da Bolu mutasarrıfı iken Milli Mücadeleye katıldı, Ağustos 1920'de T.M.M.M. Ankara Hükümeti emrine girerek Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürü oldu. Ağustos 1921'de Sivas, 12 Mart 1923'de İstanbul Valiliğine atandı.¹ Cumhuriyet rejiminin ilk İstanbul

Valisi Ali Haydar Bey 15.000. kuruş maaşla çalışırken, 15 Nisan 1923'den 8 Haziran 1924 tarihine kadar İstanbul şehreminiliğini de vekaleten yürüttü.

Ali Haydar Bey'in İstanbul Valiliği ve Şehramanetinde yaptığı hizmetler sayılmayacak kadar çoktur. Denilebilir ki, İstanbul Şehremaneti onun döneminde gerçek anlamıyla teşekkül etmiş, işlerlik kazanmıştır. Emaneti aldığı anda memurların maaşları ödenemez durumdaydı, sürekli işçi çıkarılıyor, ücretler düşürülüyordu. Düzensizlik ve disiplinsizlik almış yürümüşü. Hiçbir beledi hizmet hakkıyla yerine getirilemiyordu. Ali Haydar Bey derhal bu konulara el attı, sağlam bir bütçe hazırladı, belediye için yeni gelir kaynakları aramaya başladı. Yapımı yarım kalmış mezbahayı tamamladı. İstanbul modern bir mezbahaya kavuşurken

¹ Kazım Atakul-Hayri Orhun (Haz.), *Meşhur Valiler*, Ankara İçişleri Bak. Yay. 1969, s. 455-456

emanete de gelir sağlanmaya başlandı² İkinci olarak tramvay, elektrik, tünel ve gaz şirketleri ile sıkı bir diyalog kurdu, belediyeye hisse vermelerini sağladı. Elde edilen gelirlerle büyük caddelerin tamirine, genişletilmesine, bazı istimlak işlerine girişildi. Bu arada "Umur-u Belediye-ye müteallik Ahkam-ı Cezaiye Kanunu" adıyla bir kanunun çıkmasında rol oynadı.³ Nişantaşı'nda büyük bir ekmek fabrikasını ve modern bir itfaiye teşkilatını faaliyete geçirmesi de İstanbul adına önemli hizmetlerdi.⁴

Ali Haydar Bey'in İstanbul'da yaptığı son ve önemli bir girişim de son Halife Abdülmecid Efendi'ye memleket dışına çıkması emrinin tebliğ edilmesidir.⁵ İstanbul Valisi sıfatıyla Ali Haydar Bey'in, yanında Emniyet Umum Müdürü ile birlikte halifenin yurtdışına çıkarılması vazifesini başarıyla yerine getirdiğini vurgulamak gerekir.

"Ali Haydar Bey herşeyden evvel bir idare adamı idi. Bununla beraber bir ilim adamı olarak tedkik ve tetebbu'dan bir an hâli kalmamış ve memuriyet hayatından ihtilas edebildiği boş vakitlerini felsefe, içtimaiyat ve bilhassa iktisadiyat vadilerinde mütalaat ve tetebbuata hasretmiş-

ti."⁶ Bu meyanda iki tane eser verdi. Birisi ünlü iktisatçıların görüşlerini toplayan bir iktisat kitabı, diğeri Amerika Sanayi tarihini ve Amerika belde ve belediyelerinin gelişmelerini inceleyen bir eserdir.⁷

Ali Haydar Bey'in hem idarecilik, hem de belediyeçilik işlerine dair alışılagelenden farklı düşünceleri vardı. O'na göre Vilayet, Emanet ve Evkaf idareleri bir elden yönetilmeliydi. Yürütme yetkisi zayıf bir şehreminin işgörmesi imkansızdı. İstanbul'un yönetiminde şehri bütün haklarına sahip kılmak gerekliydi. Eldeki kanunlar değişmeli, şehremaniye, teşkilatını yapmakta serbest kalmalı, bazı vergileri doğrudan doğruya koyabilmeliydi. Vilayet, bayındırlık ve sağlık işlerini Emanete devretmeli, Evkaf, Belediyeyle bağlanmalıydı.⁸

Sözden çok işe, icraata önem veren Ali Haydar Bey, yetenekli, çalışkan ve başarılı bir idareciydi. Ciddi, ağırbaşlı ve dürüst bir kişiliğe sahipti, görev yaptığı yerlere kişiliğinin damgasını vurmuştu.⁹

Ali Haydar Bey'in İstanbul'daki faaliyetleri Ankara Hükümeti'nin dikkatini çekmişti. Bu yüzden 8 Haziran 1340'da (1924) Ankara Şehremanetine tayin edildi. Siyasal çevrelerde ve gazeteciler arasında bu değişiklik bir kaç gündün beri bili-

2 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)*, İstanbul, Hak Kitabevi Yay. 1971, s. 300-301

3 Ziyaoğlu, *a.g.e.*, s.303

4 Ali Haydar Bey'in İstanbul'daki faaliyetleri konusunda ayrıntılı bilgi için; Osman N.Ergin, *İstanbul Şehremanleri*, İstanbul, Şehremaniye matbaası 1927, s. 686-774

5 Cemal Kutay, "İngilizler ve Halife Abdülmecid Efendi'nin Mısır'a yerleşme teklifi", *Tarih Konuşuyor*, Eylül 1966, c.VI, sayı:32, ss. 2669-2673

6 Osman Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, s. 689

7 Ergin, *a.g.e.*, s. 689, Milli Kütüphanede yaptığımız araştırmada bu eserlere rastlayamadık.

8 Ziyaoğlu, *a.g.e.*, s.299-300

9 Mehmet Aldan, *İz Birakan Mülki İdare Amirleri*, Ankara, İçişleri Bak. Yay. 1980, s.365

10. Ali Haydar Bey'in icraatları ve Ankara'ya tayini hakkında 6, 9 Haziran 1340 tarihli *Vatan*, 9 Haziran 1340 *Tevhid-i Efkar*, 9, 14 tarihli *Akşam*, 10 Haziran 1340 tarihli Tanin gazetelerinde çeşitli makaleler yayınlanmıştı.

nir olmuştu.¹⁰ Bu değişiklik siyasi çevrelerce bir ceza değil, bilakis başkenti imar gibi vatani ve milli bir hizmet suretinde telakki olunuyordu. Değişikliğin sebebini soran bir gazeteciye devrin Dahiliye Vekili Recep Bey, "Ankara suratle inkişafa muhtaçtır. Haydar Bey tecrübe edilmiş ve amelî kıymeti hakkında bizde kuvvetli bir fikir hasıl olmuştur. Kendisinin Ankara'ya tayini bir takdir-i şahsi meselesidir"¹¹ diye cevap vermişti. Aynı soruyu İstanbul mebusu Rauf (Orbay) Bey de sormuş, böyle başarılı bir yöneticinin tayin nedenini araştırmış¹² benzeri cevaplar almıştı. Osman Ergin'e göre Ali Haydar Bey'in İstanbul'daki görevlerinden ayrılışının kapalı nedenleri vardı. O'na göre Ali Haydar Bey, İstanbul'da yeni kurulmağa başlanan Halk Fırkası ile yeteri kadar meşgul olmuyor, siyasetle fazla uğraşmıyor, gece yarısına kadar Emanet binasında şehir işleriyle uğraşıyordu. Ayrıca uygulamaya koyduğu Okruva Vergisi esnafı, tüccarı, Ticaret Odasını ve basını aleyhine çevirmişti. Bunlardan başka, İstanbul vali ve şehremini sıfatıyla İstanbul'a gelen mebus, vekil ve heyetleri Haydar Paşa'da karşılaşması ve uğurlaması beklenirken böyle işlere iltifat etmemesi Ankara Hükümetinin dikkatini çekmişti¹³

Ankara Belediyesi 16 Şubat 1924 tarih ve 417 sayılı kanunla (Ankara Şehremaneti Kanunu) İstanbul'dakine benzer bir şehremanetine dönüştürülmüştü. Ankara şehremanetinde, İstanbul şehre-

netince uygulanan kanunlar, nizamlar ve talimatlardan idarece uygun görülenler tatbik edilecekti. Ankara Şehremaneti, Hükümetçe atanan bir şehremini ve 24 azadan oluşan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından idare edilecekti.¹⁴ Bunun yanısıra her iki uygulama arasında bazı farklar da göze çarpıyordu. Mesela; İstanbul Şehremaneti bütçesi Cemiyet-i Umumiye-i Belediyenin kabulü, şehremininin onayı ile uygulamaya konulduğu halde, Ankara Şehremaneti bütçesi, Dahiliye Vekaletinin onayına mecbur tutulmuştu. Ayrıca İstanbul şehremaneti, kadrosunu ve maaşlarını tespit etmeye yetkiliyken, Ankara şehremaneti mensuplarının maaşını tayin hakkı bahsedilen kanunla (417 sayılı) Dahiliye Vekaletine verilmiştir. Bunun yanında Ankara'da belediye zabıtasının görevleri polisçe yürütülecekti. Bütün bunlardan Ankara'da yeni kurulan Şehremanetin, merkezi yönetimin daha fazla denetimine tâbi olduğu dikkati çekiyordu.

Ali Haydar Bey Ankara'ya gelip şehremini olarak göreve başladığı zaman emanet, teşkilat, araç-gereç ve bilhassa varidat bakımından Anadolu'nun herhangi bir kazasından farklı bir seviyede değildi. Emanetin geliri toplam 50.000 lirayı ancak buluyordu. Kendisinden önceki şehremini Mehmet Ali Bey emanet işlerinde önemli bir değişiklik gerçekleştirememiş, zaten çok kısa bir süre bu görevde kalmış bulunuyordu. Oysa Ankara Şehri henüz Başkent olmuş, yeni başkent başarısı rejimin başarısıyla özdeşleşmişti. Cumhuriyeti kuran kadrolara göre böyle bir başkent kurulmalıydı ki, bununla

11 9 Haziran 1340 (1924) tarihli *Vakit*

12 Ali Çankaya Mücellidoğlu, *Son asır Türk Tarihinin önemli olayları ile birlikte yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyetiler*, Ankara, 1968-1969, Mars Matbaası, III. c-s. 939-940

13 Osman Ergin, *İstanbul Şehremanetleri*, s.

14 Osman Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi inkişafı*, İstanbul, İ.Ü. Hukuk Fk. Yay. 1936, s. 133

hem bütün dünyaya bir mesaj verilmeli, hem de başkent genç Cumhuriyet yönetiminin bulunduğu şehir olarak bütün Anadolu şehirlerine örnek teşkil etmeliydi. Bu yüzden Ali Haydar Bey herşeyi yenden yapmak, yeni gelir kaynakları bulmak, Ankara Belediyesi'ni bir Hükümet Merkezi Belediyesinden beklenen teşkilat, görev ve yetkilerle donatmak ve bütün bunların sağlanmasıyla Ankara'yı imar etmek zorundaydı.¹⁵

Ali Haydar Bey derhal çalışmalara başladı. İlk iş olarak emanetin teşkilatını ele aldı, islah etmeye çalıştı. alelacele kurduğu teşkilat İstanbul şehremanetinin bir benzeriydi. İkinci olarak Ali Haydar Bey Ankara'nın imara, onun için de inşaat ihtiyacı olduğunu düşündü. İnşaat için ise, tuğla, çimento, kereste, elektrik v.s. malzemelere gereksinim duyuluyordu. Bu yüzden Ali Haydar Bey Ankara'nın taşından, toprağından, suyundan örnekler alarak birkaç mühendis ve uzman ile birlikte Avrupa'ya bir geziye çıktı.¹⁶ Bu gezisi sırasında yanında götürdüğü numuneleri Avrupalı uzmanlara göstererek tahlillerini yaptırdı. Geri dönüşünde Avrupa'da aldığı sonuçlara göre harekete geçti. Önce Avrupa'dan makineler sipariş etti, uzmanlar çağırdı. Bunlarla Ankara'da geniş bir arazi üzerinde tuğla, kiremit, kereste, kireç, elektrik fabrikası ve amele evleri inşa olundu.¹⁷ Ankara Şehremanetinin ilk görevi en kısa zamanda yaşanabilir konforu sağlamaktı. Me-

buslar, memurlar, iş sahipleri iyi birer evde oturabilmeli, dizboyuna ulaşan çamurlu sokaklardan kurtulmalıydılar. Şehre yeni gelen misafirler, ziyaretçiler bir otel odası bulabilmeliydiler¹⁸ Bu yüzden kurulan bu fabrikalar Ankara şehri için çok gerekiydiler.

Ali Haydar Bey'in girişimleri bununla kalmadı. İlk kurulan fabrikaları, elektrikle çalışan bir değirmenin, peşinden bir buz fabrikasının, bir gaz deposunun ve ekme ihtiyacının karşılanması için bir numune fırınının kurulması takip etti. Ardından biri eski emanetin karşısında, diğeri itfaiye meydanında olmak üzere iki büyük bina inşa ettirdi. Daha sonra sıkı bir çalışma temposu ile en son teçhizata sahip bir itfaiye teşkilatı kurdu. Ali Haydar Bey, yeni Ankara'nın yeşillenmesine de büyük önem verdi. Büyük bir sera yaptırdı. Avrupa'dan ve İstanbul'dan binlerce fidan ve ağaç getirip diktirdi.¹⁹ O'nun bu faaliyetleri dönemin hükümetleri tarafından dikkatle izleniyor, başarıları takdir ediliyordu. Nitekim "Ankara şehrinin, şerait ve vesait-i maddiye ve maneviyece Cumhuriyet başşehri olmaya layık bir umran derecesine ulaşması, hususlarında görülen son derece gayret ve faaliyetinden dolayı" maaşı 25.000 kuruşa çıkarılmış ve kendisine ayrıca 5.000 liralık para ödülü verilmişti.²⁰

Ali Haydar Bey'in başkent Ankara için en önemli katkısı kendisinin girişimi ile büyük bir istimlakın gerçekleştirilmesidir. T.M.M.M.'nin açılmasından itibaren vekaletler bugünkü Ulus'ta Hacı Bayram

15 Mücellidoğlu, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyetleri*, c.III, s. 941

16 İlber Ortaylı-İlhan Tekeli: *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Belediyecilik Araştırma Projesi I. Kitap.*, Ed. Ergun Türkcan, Ankara, Türk İdareciler Der. Yay. 1978, Ayyıldız Matbaası, s.39

17 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadınları, Şehreminleri*, s. 314

18 Ziyaoğlu, *a.g.e.*, s.314, *Meşhur Vali'ler*, s. 463

19. Osman Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, s. 774

20. Mehmet Aldan, *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri*, s. 365

amii civarında yerleşmişlerdi. 1920-1923 yılları arasında Ankara'nın nüfusu oldukça kalabalıklaşmış, konut-arsa sıkıntısı hissedilir olmuştu. Ankara'nın başkentlik kararı kabul edildikten sonra yeni başkentin Ulus-Hamamönü (Kale)-Cebeci civarındaki eski Ankara üzerinde mi, yoksa bir başka yerde mi yükseleceği sorunu gündeme geldi. Bu arada eski Ankara'da konut ve arsa fiyatları önemli ölçüde artmıştı. Spekulatörler ve eşraftan kişiler eski Ankara'nın geliştirilmesi fikrinde ısrar ediyorlardı. Ali Haydar Bey bütün bu tartışmalara son verecek bir girişimde bulundu. Hazırlattığı bir yasa tasarısını meclise sundu.²¹ Yapılan görüşmeler neticesinde 24 mart 1341 (1925) tarih ve 583 sayılı "Ankara'da inşaatı mukarrer yeni mahalle için muktazi yerler ile bataklık ve merzagi arazinin şehremanetince istimlak hakkında kanun" çıkarıldı.²² Ali Haydar Bey bu kanundan aldığı güç ve yetkiyle Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Meydanından Sıhhiye-Yenişehir-Kızılay istikametine doğru 4.000.000 m² lik bir alanı istimlak etti.²³ Sözkonusu kanundan ve yapılan istimlak hareketi başkent Ankara'nın gelecekteki konumunu da belirlenmiş oldu. Başkent Ankara Ulus ile Çankaya arasında kurulacaktı.

Ne varki istimlak konusunda ilginç

21. Fehmi Yavuz-Ruşen Keleş, "Başkent Ankara için 50 yıl önce çıkarılan 583 sayılı yasa üzerinde T.B.M.M. de yapılan görüşmeler." *S.B.F. Dergisi*, 1975, c.XXIX, s. 3-4

22. *Ankara Şehri İmar Kılavuzu*, Ankara, Ankara İmar Müdürlüğü Yay. 1946, Ziraat Matbaası, s. 59-60; Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, Ankara İçişleri Bak. Yay. 1946, s. 239

23. Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi* c.1. s.39

Ali Haydar (Yuluğ) 1879-1937

tartışmalar da yaşandı. 1924 Anayasasına göre kimsenin malı ve mülkü değeri peşin olarak ödenmedikçe istimlak edilemez düşüncesi kabul edilmişken 583 sayılı kanunla yapılacak istimlakta değer pahası olarak vergi değerinin 15 misli alınması öngörülüyordu. Yani istimlake uğrayacak araziler için rayiç değer değil, vergi değeri esas kabul ediliyordu. Bu durum tartışmalara neden oldu.²⁴ Ayrıca kanun görüşülürken kentsel topraklarda ortaya çıkan değer artışının toprak sahiplerine mi, yoksa kamuya mı ait olması konusu tartışıldı. Artan değerlerin emlak sahibine ait olamayacağı görüşü kabul görüyordu.

Ali Haydar Bey teşkilatını tamamladıktan sonra Hükümetin tahsis ettiği para ile Ankara'nın imarına başladı. İlk önce

24. Ortaylı-Tekeli, *a.g.e.*, c.1.s.39

